

Štát a židovská komunita na Slovensku v 19./20. storočí

IVICA BUMOVÁ

Katedra porovnávacej religionistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave

The author addresses the relationship between the state and the Jewish minority in Slovakia, with primary focus on the 20th century. She studies legislation and political actions directed against the Jewish minority and she shows how representatives of the executive power influenced the majority population view of and attitude to the Jewish minority. By comparing the historical facts with current situation the author finds strong correlation and concludes that the current level multiculturalism in Slovak Republic may have roots in studied facts.

Key words: Jews, „internal enemy“, conspiracy theories, animosity, assimilation

Primárne je koncept multikulturalizmu naviazaný na pluralitné prístupy súčasných štátov voči kultúrnej, etnickej či náboženskej diverzite donesenaj „zvonka“ imigrantskými kultúrami, ale často reprezentovaný aj autochtónnymi domácimi menšinami (v prípade Slovenska napr. Rómovia alebo Židia). Hoci prax je často zložitejšia, uvedený koncept predpokladá akceptáciu každej kultúry bez jej subjektívneho hodnotenia zo strany oficiálnych inštitúcií, ale aj majoritným obyvateľstvom. V prijímateľskej kultúre má byť vnímaná ako hodnota (alebo niečo obohacujúce) a má mať rovnakú možnosť presadzovať sa v spoločenskom, kultúrnom či politickom živote krajiny (Taylor et al., 2001; Lovisek, 2011: 407; Smelser, Baltes, 2001: 10182).

Prijímanie multikultúrnych pluralitných politík štátom (a samozrejme aj jeho obyvateľmi) je na jednej strane ovplyvnené ideológiou či pragmatickými potrebami vládnuceho režimu, na strane druhej podmienené aj históriou vzťahov s „inými kultúrami“ usídlenými na jeho území.

Dnešné územie Slovenska je priestorom, ktoré má bohatú multikultúrnu a multietnickú minulosť. Židia tu prichádzali ešte skôr než slovanské obyvateľstvo, pravdepodobne s rímskymi vojskami na prelome 1. s 2. storočím n. l. (Büchler, 1982: 7; Kovačevičová, 1991: 289; Jelínek, 2009: 19). Kontinuita bola neskôr pravdepodobne pretrhnutá, dokázateľne však žili aj na dvore kniežata Svätopluka (Büchler, 2009: 6; pozri tiež Jelínek, 2009: 20). Tvoria tak najstaršiu národ-

nostnú (a zároveň aj náboženskú) menšinu v našom regióne. Jej špecifickú situáciu zdôrazňuje totiž skutočnosť, že sa vymedzuje religiózne aj etnicky. Najmä z hľadiska náboženských rozdielov boli v minulosti zdrojom častých útokov zo strany štátu, katolíckej cirkvi aj kresťanského obyvateľstva.

V mojom príspevku sa pozriem na problematiku koncepcie multikulturalizmu z historickej perspektívy. Budem sa zaoberať vzťahom jednotlivých foriem štátu na území dnešného Slovenska voči židovskej minorite na prelome 19. a primárne v 20. storočí. Zaujímajú ma jeho niektoré legislatívne kroky či záujmy smerované v tomto prípade (ale nie výlučne) voči židovskej minorite. Rovnako nezanedbateľný je aj postoj cirkvi či jednotlivých cirkevných predstaviteľov. Politické pohnútky a konania predstaviteľov vládnej a výkonnej moci v uplynulom storočí vplývali na vzájomné vzťahy medzi židovskou menšinou na jednej strane a majoritným obyvateľstvom či štátom na strane druhej. Aj dnes ich môžeme vnímať ako determinujúce a z dlhodobého hľadiska môžu mať aj v súčasnosti vplyv na skutočnosť, že Slovenská republika vykazuje veľmi slabý stupeň otvorenosti voči kultúrnej pluralite (Lajčáková, 2013).

Štát a židovská komunita na Slovensku

Postavenie židovskej minority počas stredoveku až do konca 19. storočia určovala cirkevná doktrína a legis-

latíva kresťanských feudálnych štátov, ktoré vymedzili Židom postavenie na okraji spoločnosti. Postupnú emancipáciu na našom území nadobúdali od Jozefínskych reforiem (Tolerančný patent z roku 1782)¹ až do roku 1895, kedy na základe zákona XLII/1895 dosiahli v Uhorsku úplnú občiansku aj náboženskú rovnoprávnosť. Nebolo to však zadarmo – panovník a jeho nasledovníci vyžadovali od Židov asimiláciu. V praxi sa to prejavilo napr. povinným prijatím nemeckých mien, používaním nemčiny a neskôr maďarčiny v bežnom styku, opúšťaním vonkajších prejavov príslušnosti k judaizmu a pod.

S nadobúdaním rovnocenného postavenia počas 19. storočia vzrastala animozita už predtým do istej miery xenofóbneho majoritného obyvateľstva voči Židom, ktoré v nich začalo vidieť konkurenta v hospodárskej a nacionálnej oblasti. Nové stereotypy a predsudky, ktoré voči nim začali vznikať v 19. storočí, majú základy v národohospodárskych a nacionálnych ideách tzv. národovcov. Vychádzali z vnímania židovských komunít ako „škodlivých cudzincov“ v slovenskom národe. Negatívny obraz Žida sa začína formovať v tomto období a prelína sa s dovtedajším kresťanským antijudaizmom (pozri tiež Krekovičová, 1995; 1999; Alner, 2011).²

S nástupom prvej Československej republiky podmienky vzťahov v legislatívnej rovine fungovali na inej úrovni. Ústava z roku 1920 zaručovala národnostným menšinám všetky náboženské práva a slobody a uplatňovala ich aj v praxi. Uznala dokonca židovskú národnosť, čo sa v dobových prameňoch chápalo ako precedens, keďže Židia nemali národný štát. Akceptovala (aj keď s výhradami – pozri napr. Jelínek, 2009: 171 a n.) cirkevné a národnostné školstvo – v Bratislave a na Spiši ľudové židovské školy, kde prevládala ako vyučovací jazyk nemčina, na juhu Slovenska maďarčina (aj keď sa ju štát pokúšal potláčať). Na zvyšku stredného Slovenska boli židovské školy väčšinou s jazykom slovenským, menej nemeckým. Štát mal, samozrejme, záujem, aby sa do židovských škôl dostával aj štátny jazyk a túto svoju ideu postupne pretláčal do všetkých regiónov Slovenska. Z Rakúsko-uhorskej monarchie sa ďalej prebral starší model religiózneho školstva s prevažne hebrejským jazykom (cheder, tóra-talmud, ješiva). Na Slovensku fungovalo tridsať ješivot, pričom Bratislava, Galanta, Dunajská Streda a Komárno malo štátut vysokej školy. Okrem nich pracovali židovské špecializované dievčenské školy a ústavy pre zrakovo postihnutých a hluchone-

mých (Jelínek, 2009: 171). Na strane druhej, jediné židovské gymnázium na Slovensku v Novom Meste bolo zrušené v roku 1919 (pre maďarizačné ambície – Jelínek, 2009: 171) a študenti museli chodiť na hebrejské gymnázium až do Mukačeva na Podkarpatskú Rus (Jelínek, 2009: 171). Okrem vzdelávacích inštitúcií na Slovensku fungovalo množstvo židovských spolkov (len vo fonde Policajného riaditeľstva v Bratislave je ich uvedených cca 200³) či už religióznych, profesijných, záujmových, kultúrnych, športových a členovia komunít viedli veľmi aktívny občiansky, kultúrny a náboženský život. Určité asimilačné tlaky zo strany štátu boli na komunitu vyvíjané hlavne z hľadiska ovládania a používania štátneho jazyka vo verejnom styku (napr. komunikácia cez predstaviteľov jednotlivých židovských obcí, obsadzovanie pracovných pozícií v ŽNO slovensky hovoriacimi kandidátmi a pod.). Asimilačné tendencie vyvierali aj z vnútra niektorých židovských občianskych, politických či náboženských prúdov (Zväz Slovákov-Židov, neologický náboženský prúd, ktoré boli niekedy v ostrom protiklade voči ortodoxnému judaizmu či sionistickému hnutiu. Tie sa rôznym spôsobom zasaďovali o uchovanie religióznej, kultúrnej či národnej integrity Židov).

VI. CSR bol, samozrejme, prítomný latentný aj aktívny antijudaizmus a antisemitizmus, tiež rôzne prejavy šovinizmu a xenofóbie voči Židom. Vzhľadom na reálne kroky kompetentných inštitúcií a činiteľov však môžeme o nej hovoriť ako o štáte, ktorý akceptoval „inakosť“ a kde boli položené základy akéhosi proto-multikulturalizmu.

Nasledujúce totalitné režimy trvajúce skoro päťdesiat rokov vytvorili zo Židov (a po roku 1945 aj z Nemcov a Maďarov) tzv. vnútorného nepriateľa štátu.

V protizidovskej legislatíve Slovenskej republiky (1939 – 1945) je okrem hospodárskej, národnej či politickej roviny antisemitizmu explicitne prítomný aj starší kresťanský antijudaizmus (Nižňanský, 2005: 6 a n.). Prvá definícia pojmu „Žid“ z obdobia Slovenskej republiky (1939 – 1945) z roku 1939 (nar. 63/1939 Sl.z.) vychádzala z náboženskej príslušnosti k „izraelskému“ vierovyznaniu. Vymedzenie pojmu „Žid“ uvedené v tzv. Židovskom kódexe (1941) už v § 1 odvodzovalo židovský pôvod „najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov“. V ods. 4 však hovoril, že za „židovského starého rodiča podľa rasy ... má sa pokladať ten, kto patril k izraelskému (židovskému) vierovyznaniu“.⁴ Počas trvania vojnovnej Slo-

1 „Naším cieľom je urobiť židovský národ užitočným a prospešným pre štát, a to predovšetkým prostredníctvom lepšieho vzdelania a osvety pre jeho mládež, rovnako ako jeho navedenie k vede, umeniu a remeslám“ (Kubátová, 2013: 45).

2 Ilustráciou dobového zmýšľania je známy článok Svetozára Hurbana Vajanského *Židovská otázka na Slovensku*, uverejnený v Slovenských pohľadoch roku 1881 (pozri napr. Alner, 2011: 26).

3 SNA, fond Policajné riaditeľstvo.

venskej republiky boli praktizujúci Židia, rovnako aj ich sekulárni, pokresťančení či ľavicovo alebo sionisticky orientovaní potomkovia nútení prijať židovskú národnosť a navonok deklarovať svoje židovstvo nosením žltej hviezdy. Svoj postoj voči judaizmu⁵ vnesol režim aj do zmieneneho Židovského kódexu. Židia mohli vykonávať bohoslužby a modlitby len v budovách, ktoré zvonka nepripomínali stavby náboženského charakteru. Zakázal akékoľvek rituálne porážky zvierat a domácej hydiny, obmedzil tak konzumáciu mäsa širokej skupine svojho obyvateľstva.⁶ Postoj jednotlivých predstaviteľov cirkvi, vychádzajúci z cirkevných doktrín predchádzajúcich storočí, bol uverejňovaný v dobovej tlači: „Cirkev nie je proti zásadnému riešeniu židovskej otázky, ba je to i jej záujem, aby sa ona riešila, a to čím skôr. Nijako jej nemôže byť ľahostajné, či úplne cudzie živly stále ohrozujú hmotne a mravne jej veriace. Cirkev dobre vie, že skoro všetky pokusy v novej dobe poraziť kresťanský svetový názor opierajú sa o zákulisnú prácu židovstva a židovstvom nastrčeného slobodomurárstva...“. „... Žid presiaknutý učením Talmudu je nebezpečný. Terajší žid nie je židom Starého zákona, je Talmudom nakazený. Talmud je úhrnom kresťanskej spoločnosti nebezpečných náuk. Podľa Talmudu nežid ani nie je človek, ale akoby hovädo bez všetkého práva. A keďže nežidia nemajú v očiach talmudistického žida práv, je talmudistický žid pre kresťanskú spoločnosť nebezpečný. A toto nebezpečenstvo sa musí odstrániť...“ (Hubenák, 1994: 32-34).⁷

Ako verejní nepriatelia slovenského národa, kresťanstva⁸ a štátu boli postupne zo strany vlády a Snemu Slovenskej republiky legislatívne zbavení občianskych, majetkových a ľudských práv. Následne, po odňatí občianstva,⁹ boli deportovaní do vyhladzovacích táborov.

Zaujímavá z hľadiska akceptovania inakosti štátom (a prenesene aj jeho majoritným obyvateľstvom) je aj doba medzi rokmi 1945 – 1948. Po obnovení Československej republiky štát zasiahol do štruktúry fungovania židovských obcí. Dňa 10. septembra 1945

vydal Úrad predsedníctva SNR vyhlášku 231 o úprave pomerov židovskej konfesie na Slovensku¹⁰ (Bumová, 2008: 45; pozri aj Salner, 2000: 168 a n.). Vznikol Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku, ktorý vytváral strešnú organizáciu pre všetky židovské náboženské obce (ďalej ŽNO). V každej lokalite mohla existovať iba jedna ŽNO – to znamenalo, že delenie obcí na tzv. ortodoxné, neologické a status quo ante, pochádzajúce z druhej polovice 19. storočia, prestalo aspoň oficiálne existovať. V mestách, kde dovtedy fungovali náboženské komunity rôznych smerov, zjednotená obec tak spájala členov rôznych náboženských prúdov.

Tesne po druhej svetovej vojne bola vnútropolitická situácia v Československej republike nastavená na úplnú asimiláciu menšín. Židia (a ostatné národnosti žijúce v republike) mali pod tlakom československých vládnych orgánov úplne asimilovať s majoritným obyvateľstvom, prijať českú alebo slovenskú národnosť, používať štátny jazyk v bežnom styku,¹¹ kultúru a pochopiteľne aj spôsob života majority. Navyše, aj keď spadali do kategórie tzv. rasovo prenasledovaných, po vojne museli dokazovať svoju lojalitu voči štátu. Len tak mohli opäť nadobudnúť štátne občianstvo, ktorého ich zbavila legislatíva Slovenskej republiky počas deportácií v máji 1942. V konečnom dôsledku všetky zmienené kroky vyvolávali tlak na opúšťanie aj vonkajších prejavov židovstva – t.j. nosenie odlišného odevu, úpravu vzhľadu u zvyškov preživších ortodoxných/chasidských Židov, používanie štátneho jazyka vo verejnom, ale aj domácom styku. Židia boli postupne stavaní pred rozhodnutie či ostať v republike a rôznymi spôsobmi asimilovať (alebo ako „neviditeľní Židia“ zakryť svoju identitu pred úradmi a okolím), či emigrovať (viac pozri Salner, 2006; Bumová, 2009; 2010). Počas doby trvania tzv. ľudovej demokracie predstavitelia Slovenskej národnej rady nikdy jasne verbálne či legislatívne nevyjadrili odmietnutie protizidovského zákonodarstva vojnovnej SR a jeho dôsledkov. Ani raz sa jednoznačne nepostavili za prinavrátanie plných občianskych a ma-

4 Vládne nariadenie 198/1941 Sl.z. z 9. 9. 1941 o právnom postavení Židov.

5 Ešte počas obdobia autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939) bolo Krajským úradom v Bratislave vydané nariadenie o zákaze používania Eruv drôtov z 28. 10. 1938. Častým zásahom do náboženského života boli príkazy zo strany miestnych alebo okresných úradov otvoriť židovské obchody v sobotu.

6 Vládne nariadenie 198/1941 Sl.z. z 9. 9. 1941 o právnom postavení Židov, hlava IX., §§ 36 a 37.

7 Rozhovor provinciála jezuitov, pátra Rudolfa Mikuša z februára 1939 pre denník *Slovák*.

8 Určitá časť zo židovskej populácie z obavy pred protizidovskou legislatívou a perzekúciami prijala niektoré z kresťanských vierovyznaní.

9 Slovenské občianstvo bolo niekoľkým tisícom židovským občanom odňaté retrospektívne po deportácii do koncentračných táborov (Ústavný zákon 68/1942 z 15. 5. 1942 o vysťahovaní Židov – o zbavení občianstva hovorí v § 3, ods. 2). Prvé deportácie začali 25. 3. 1942.

10 Úradný vestník, 29. 9. 1945, 23, s. 515.

11 Typickým príkladom boli reslovakizačné kurzy, ktoré povinne navštevovali príslušníci národnostných menšín, predovšetkým Nemci, Maďari a Židia (ktorí sa v roku 1930 hlásili k nemeckej alebo maďarskej národnosti), ktorí chceli ostať žiť v republike a neboli na základe dohôd z postupníckej a jaltskej konferencie „odsunutí“ do Nemecka a Maďarska (bližšie o získavaní československého občianstva a reslovakizácii pozri Bumová, 2008). Mnohí Židia pochádzajúci z Podkarpatskej Rusi hovorili iba jazykom jidiš a mali veľký problém zaradiť sa do majoritnej spoločnosti (ABS ČR, Fond 425-221-4, s. 1.).

jetkových práv Židom. Zhabanie židovských majetkov počas šoa a ich „prevod“ do kresťanských/árijských rúk sa tak majoritnými Slovákmi stále vnímal ako trest za „parazitovanie“ na slovenskom národe (viac pozri Bumová, 2012a; 2011; 2008).

Po nástupe komunistov k moci v Československu sa začal postupne, podľa sovietskeho vzoru, systematicky budovať obraz vnútorného nepriateľa štátu. Príslušnosť obyvateľov k náboženským, kultúrnym alebo etnickým menšinám bola v lepšom prípade chápaná ako nedôveryhodnosť, v horšom ako diverzia smerujúca k oslabeniu komunistických ideí, celistvosti štátu a jeho ekonomiky z vnútra. Náboženské a osobné slobody občanov, aj keď boli ukotvené v ústavách, začal štát postupne potláčať. Všetky náboženské inštitúcie sa dostávali pod kontrolu štátu a ten prostredníctvom ŠtB sústreďoval informácie o jednotlivcoch či náboženských spoločenstvách.

Židia boli režimom vnímaní ako náboženská alebo etnická skupina. Neboli chápaní ako národ, naopak. Ľavicoví klasickí ideológovia Karol Marx a Vladimír Ilič Lenin odmietli ideu o existencii Židov ako národa a presadzovali cieľ o nevyhnutnosti ich asimilácie. Lenin vo svojej dobe otvorene vystupoval proti ambíciám sionistov vytvoriť si vlastný štát. Takúto myšlienku považoval za revizionistickú: „Idea židovské národnosti je v rozpore so zájmy židovského proletariátu, pretože v ňom priamo i nepriamo probudzuje protiasimilačné nálady, nálady ve prospěch „ghetta“ (Lenin, 1982: 93). Po vojne Židia (či ľudia židovskej etnicity, ako ich dobovo ideológovia nazývali) žijúci mimo štát Izrael neboli v chápaní marxisticko-leninských teoretikov považovaní za súčasť izraelského (svetového) národa, pretože prijímali jazyk a kultúru krajiny, v ktorej žili (Lenin, 1982: 93). Antisemitizmus mal podľa ich názoru vymiznúť až vtedy, keď Židia prirodzene asimilujú a úlohou štátu malo byť dohliadnutie na tento proces (viac pozri Bumová, 2012a; 2012b; 2011; 2010).

Vzťah totalitných režimov k svojim židovským občanom závisel predovšetkým od vnútornej aj medzinárodnej pozície štátu Izrael. Po odmietnutí socialistickej ideológie a priklonení sa k liberálnej demokracii a orientácii na USA sa rétorika voči Izraelu, a tým aj voči Židom žijúcim v socialistickom bloku pritvrdila. Od polovice 50. rokov 20. storočia vychádzala ideologická definícia sionizmu totalitných reži-

mov z konšpiračnej teórie o svetovom židovskom sprisahaní. „Sionizmus“ bol chápaný ako forma „reakčnej nacionalistickej ideológie židovskej veľkoburžoázie“, ktorá zásadne bránila svoje vlastné záujmy, pričom bola prepojená s imperialistickými kruhmi v rámci mnohých krajín. Teodor Herzl a ďalší sionisti symbolizovali v tomto poňatí priamych odporcov marxisticko-leninského hnutia. „Miesto toho, aby se židé¹² s ostatnými pracujúcimi spojili v boji proti utlačovateľům kapitalistům, vyzývá je sionizmus k tomu, aby se odpoutali od pracujících jiných národností, odmítá uznat, že židé mají tytéž zájmy jako pracující ostatních národů a snaží se je přesvědčit, že jejich zájmy jsou společné se zájmy židovských velkokapitalistů...“.¹³ Verejnými manifestáciami režimu voči „vnútornému nepriateľovi“ v 50. rokoch 20. storočia boli zinscenované politické procesy (nielen) proti tzv. sionistom a židovským buržoáznym nacionalistom.

Po potlačení Pražskej jari a nastolení normalizácie niesli podľa režimu „zodpovednosť“ za tzv. kontrarevolúciu opäť Židia. Opakovane bol zneužitý a medializovaný „židovský pôvod“ intelektuálov, politikov či ekonómov, ktorí stáli v čele udalostí Pražskej jari.¹⁴ Proti sionizmu a sionistom (rozumej Židom) boli uverejňované články v dennej tlači. Uvádzali sa v nej aj pôvodné priezviská intelektuálov, ktorí po 21. auguste 1968 emigrovali (alebo boli vyhostení) z Československa do „kapitalistického zahraničia“ – napr. Ladislav Kalina s manželkou, či poukazovali na židovský pôvod – napr. Otu Šika, alebo ho z propagandistických dôvodov pripisovali aj osobám, ktoré nemali so židovstvom nič spoločné (napr. Jiří Hájek). Za prožidovské názory a vyjadrenie sympatií k štátu Izrael bol verejne pranierovaný emigrujúci spisovateľ Ladislav Mňačko a pod.

Štátna bezpečnosť v nasledovnom období analyzovala udalosti Pražskej jari a sústreďovala informácie o tzv. „záujmových osobách“, ktoré mohli byť pre režim potenciálne nebezpečné. V objektovom zväzku „Sionizmus“ z oblasti Banskej Bystrice, ktorý vychádzal z uvedenej analýzy, sa uvádzalo nasledovné konštatovanie: „... Rok 1968 – 1969 ukázal, že väčšina osôb židovského pôvodu, ktoré boli na dôležitých politických funkciách v kultúrnej fronte a v zdieľovacích prostriedkoch sa angažovali na strane kontrarevolúcie“ (nasledoval zoznam vyše štyridsiatich

12 Písanie „žid“ s malým písmenom v dobovej literatúre odráža negatívny postoj marxistických ideológov k vnímaniu Židov ako súčasť židovského/izraelského národa. V súčasnosti však stále nie je zjednotené písanie pojmov žid/Žid. Ak sa označujú ako príslušníci etnickej skupiny či národa, používame písanie etnonymu s veľkým písmenom, ak sa považujú za súčasť konfesionalnej skupiny, používame malé písmeno. Mnohí členovia komunít sa však cítia byť členmi či potomkami obidvoch skupín, preto v práci používam písanie s veľkým písmenom.

13 ABS. Mikoláš, Ivo: Zvláštnosti získávání agentury z řad osob židovského původu (diplomová práca, Vysoká škola sboru národní bezpečnosti Praha, 1979), 2.

14 Aj v tomto prípade narážame na konšpiračnú teóriu „o svetovom židovskom spiknutí“.

osôb uvádzaných aj s ich pôvodnými priezviskami – pozn. IB).¹⁵

V polovici 70. rokov 20. storočia prebiehala na celom území štátu akcia s krycím názvom RADA. Jej cieľom bolo rozložiť existujúce židovské náboženské obce zvnútra prostredníctvom získaných agentov zo židovského prostredia.¹⁶ Tlak štátu na postupný úpadok náboženského života bol viditeľný aj po smrti bratislavského rabína Izidora Katza (1978). Rabínsky úrad sa na Slovensku až do roku 1993 neobnovil.

Od 80. rokov 20. storočia režim začal vyhľadávať „židovsky“ znejúce priezviská v databázach občanov a preveroval si identitu ich nositeľov. Jeho cieľom bolo „dôsledné evidovanie osôb židovského pôvodu, ktoré môžu byť nositeľmi prosionistických ideí...“¹⁷ predovšetkým v oblasti médií, kultúry, školstva, zdravotníctva, vnútorného a zahraničného obchodu. Ku každej takejto „záujmovej osobe“ sa zavádzala evidenčná karta (išlo už dokonca aj o deti do veku 15 rokov), čím mal byť „zaistený úplný a jednotný tok informácií o osobách židovského pôvodu“.¹⁸

Záver

Idea vnútorného nepriateľa bola systematicky ideologicky a mediálne vytváraná štátom niekoľko dekád a netýkala sa, samozrejme, iba Židov, ale aj iných etník (napr. Maďarov – objektový spis Juh, Nemcov a pod.) žijúcich na území Slovenska/Československa (tiež ostatných náboženských, sociálnych či kultúrnych skupín obyvateľstva a pod.).

Sociologička Jarmila Lajčáková vo svojej analýze z februára 2013 konštatuje slabý stupeň aplikácie liberálneho multikulturalizmu na Slovensku (Lajčáková, 2013). Za hlavnú príčinu slabých multikultúrnych politík voči menšinám považuje prijímanie vysoko neliberálnych národno-budovacích politík Slovenskou republikou, čo platí tak v národnostnom, ako aj náboženskom zmysle. Spomína napr. zákon o štátnom jazyku, prijatie preambuly ústavy, nedávno prijatý zákon o dvojítom štátnom občianstve (Lajčáková, 2013), uvediem zákon o štátnych symboloch, hymne, ale aj deklarované zdôrazňovanie kresťanských hodnôt a pod. Všetky spomenuté kroky sú nasmerované k budovaniu etnicky homogénneho národného štátu Slovákov s dôrazom na kresťanské

hodnoty, ktoré sa apriórne považujú za „jediné platné“. „Takéto vnímanie Slovenska, ktoré je neustále znovu konštruované rôznymi politikmi a praktikami na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni, je najvýraznejšou bariérou prijímania multikultúrnych politík. Totiž čokoľvek, čo je „iné“, je vnímané ako ohrozenie projektu.“ „... Slovenský model je v rozpore s liberálnym multikulturalizmom, ktorý, naopak, podporuje odlišnosti a homogenitu len do tej miery, pokiaľ je nevyhnutná na presadzovanie spoločných hodnôt demokracie, právneho štátu a ľudských práv“ (Lajčáková, 2013).

Najstaršia národnostná a zároveň náboženská menšina žijúca sa Slovensku, Židia, bola a je vo svojej podstate kozmopolitná a multikulturálna. Ich história na tomto území vychádza z dlhodobo tradovaných skúseností, ukazuje snahu o prispôsobenie sa majorite spôsobom života, zároveň však odmietajú prijať kresťanstvo. Najmä z tohto dôvodu neboli nikdy prijaté. Vždy, aj napriek už toľkokrát vo svojej histórii deklarovanej lojalite k štátu, a napriek prijatiu rôznych foriem asimilácie, sú aj v súčasnosti vnímaní majoritnou spoločnosťou ako cudzinci, ktorí môžu ohroziť spoločnosť v rovine politickej, ekonomickej aj religióznej. Takéto vnímanie majoritnou spoločnosťou je stále ovplyvnené predchádzajúcimi totalitnými režimami, keď boli verejne niekoľko dekád označovaní za „nepriateľov štátu“, proti ktorým treba zaujať obranné stanovisko alebo aspoň zbystriť pozornosť. Zosilňovali to aj oficiálne postoje cirkvi, ktorá veľmi pomaly prijímala závery z II. Vatikánskeho koncilu (koncilová deklarácia *Nostra Aetate*).

Štát, v podstate od svojho vzniku, pestuje pocit ohrozenia majoritných Slovákov zo strany iných etník, kultúr či náboženstiev. Stavia sa zároveň do pozície ich ochrancu. Koncept multikulturalizmu je prijímaný ambivalentne, pretože môže byť vnímaný v našom prostredí ako ohrozenie „identity slovenského národa“. Majorita, ktorej sa dlhodobo a rôznymi režimami predkladala predstava ohrozenia zo strany „iných“, má stále strach podporovať kultúru druhých etník a vnímať ju ako hodnotu. Hodnotu, ktorú treba chrániť a ktorá môže na strane druhej pozitívne obohatiť majoritnú kultúru.

15 A ÚPN, KS ZNB S ŠtB B. Bystrica, OZ Sionizmus, r.č. 425, a.č. 329, s. 10, 11 pag.

16 A ÚPN, B 8/II, K 8, Inv. č. 201, Ročný vykonávací plán práce správy ŠtB na rok 1975, s. 35.

17 A ÚPN, S ZNB, S ŠtB Bratislava, Akcia Pavúk, metodický pokyn.

18 A ÚPN, S ZNB, S ŠtB Bratislava, Akcia Pavúk, metodický pokyn, s. 2.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

- Alner, J. (2011). *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Adora Lingua.
- Bumová, I. (2012a). Židia, spoločnosť, politika. In: *Slovenský národopis* 60(2): 165-174.
- Bumová, I. (2012b). Vývoj ideológie sionizmu a východiská sionistických procesov na Slovensku po nástupe komunistov k moci. In: M. Vrzgulová; J. Hlavinka (eds.), *Výskum a vzdelávanie o holokauste v strednej Európe*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu (s. 19-31).
- Bumová, I. (2011). Totalitné režimy a židovská identita. In: P. Salner (ed.), *Premeny židovskej identity po holokauste*. Bratislava: Ústav etnológie SAV (s. 10-35).
- Bumová, I. (2010). Povojnové pomery židovskej komunity na Slovensku a emigrácia Židov do Palestíny/Izraela v rokoch 1945 – 1953. In: M. Vrzgulová (ed.), *Reflexie holokaustu*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, Ústav etnológie SAV (s.16-35).
- Bumová, I. (2009). Official anti-semitism in Slovakia after the Second world war (1945 – 1951). In: V. Tydlitánová; A. Hanzová (eds.), *Anatomy of Hatred: Essays on Anti-Semitism*. Plzeň: Západočeská univerzita (s. 38-46).
- Bumová, I. (2008). Židovská komunita po roku 1945: snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu. In: M. Vrzgulová; D. Richterová (eds.), *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu (s. 44-66).
- Büchler, R. (2009). *Encyklopédia židovských náboženských obcí*. I. časť. SNM-Múzeum židovskej kultúry: Turnov.
- Büchler, R. J. (1982). *Kurze Uebersicht der jüdischen Geschichte in dem Gebiet der Slowakei*. Schriftenreihe des Slowakischen Matúš Černák Instituts No 7. Slowakisches M. Černák Institut: München.
- Hubenák, L. (1994). *Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945)*. Dokumenty I. Edícia Judaica Slovaca. Bratislava: Múzeum židovskej kultúry.
- Lajčáková, J. (2013). Liberálny multikulturalizmus a menšinová politika na Slovensku. Dostupné na: http://www.multikulti.sk/ine/liberalny_multikulturalizmus_a_mensinova_politika_na_slovensku.html
- Jelínek, A. J. (2009). *Dávidova hviezda pod Tatrami*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika.
- Kovačevičová, S. (1991). Imigračné a emigračné cesty Židov na Slovensku. *Slovenský národopis* 39(3-4): 288-302.
- Krekovičová, E. (1999). *Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Róma a Žida v slovenskom folklóre*. AEP Bratislava.
- Krekovičová, E. (1995). Obraz Žida v slovenskom folklóre. In: P. Salner (ed.), *Židovská identita včera, dnes a zajtra*. Bratislava: Zing Print (s. 41-67).
- Kubátová, H. (2013). *Nepokradeš! Nálady a postoje slovenské spoločnosti k židovské otázce, 1938 – 1945*. Praha: Academia.
- Lenin, V. I. (1982). *Sebrané spisy*. Svazek 8, září 1903 – červenec 1904. Praha: Svoboda.
- Lovisek, J. (2011). Multikulturalizmus a problémy integrácie moslimských prisťahovalcov. In: *Sociológia* 43(4): 405-419. Dostupné na: <http://www.sav.sk/journals/uploads/08240907Lovisek%20-%20OK.pdf>
- Nižňanský, E. (2005). *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Dokumenty. Klemo: Zvolen.
- Smelser, Neil J.; Baltus, Paul B. (2001). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Publisher: Elsevier Science Ltd., heslo: "Multiculturalism".
- Taylor, Ch. et al. (2001). *Multikulturalizmus. Zkoumání politiky uznání*. Nakladatelství filozofického ústavu, AV ČR.
- Salner, P., ed. (2006). *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Zing Print.
- Salner, P. (2000). *Medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Židovská obec Bratislava, Inštitút judaistiky UK.

Archívy

- Archív bezpečnostných složek, Praha, (ABS)
- ABS. Mikoláš, Ivo. *Zvláštnosti získávání agentury z řad osob židovského původu (diplomová práce, Vysoká škola sboru národní bezpečnosti Praha, 1979)*
- Archív Ústavu pamäti národa, Bratislava (A ÚPN)
- Slovenský národný archív (SNA)